

Anti-manipulative literacy for digital news reading

Assoc. Prof. Dr. Milena Tsvetkova *

Антиманипулативна грамотност за четене на дигитални новини

доц. д-р Милена Цветкова

Published Reference (Suggested Bibliographic Citation):

Tsvetkova, Milena. Anti-manipulative literacy for digital news reading. In: Media and Social Communications. University of National and World Economy. ISSN 1313-9908. 2016, Vol. 27. 2018, №36. Available from: <http://www.media-journal.info/?p=item&aid=366>
180.

Цветкова, Милена. Антиманипулативна грамотност за четене на дигитални новини. В: Медии и обществени комуникации. Университет за национално и световно стопанство. ISSN 1313-9908. 2018, №36. Available from: <http://www.media-journal.info/?p=item&aid=366>

Abstract:

The study focuses on the latest ways to oppose the global threats imposed by digital news – online manipulation, misinformation and disinformation. The aim of the present study is to evaluate the relationships between the personal information literacy and the European approach for Tackling Online Disinformation, published by European Commission on 26 April 2018, proposed a series of measures to tackle the spread and impact of online disinformation. The author voices her scepticism about some of the proposed resolutions, namely: taking political measures, imposing media self-regulatory mechanisms, initiating state intrusion into media and internet regulation. As an alternative the author offers an individualistic approach to resolving the problems of each recipient – the reader, the spectator, the listener. Three possible solutions for anti-manipulative behavior have been formulated: targeting teens' information bibliographic

* Sofia University St. Kliment Ohridski, Bulgaria
Faculty of Journalism and Mass Communication
Department of Communication and Audiovisual Production
1000 Sofia, 49 Moskovska str.
E-mail: milenaic@uni-sofia.bg

literacy enhancement, raising the digital bibliographic intelligence of active citizens, restoring the function of the librarian as filter.

Keywords: information literacy, news literacy, news illiteracy, misinformation, disinformation, fake news, online news, anti-manipulative behavior, bibliographic intelligence, libraries, IFLA

Резюме:

Обект на изследването са актуалните варианти на противодействие на глобалните заплахи в сферата на дигиталните новини – онлайн манипулация, невярна информация и дезинформация. Целта е да се направи оценка на взаимоотношенията между личната информационна грамотност и европейския подход за борба с дезинформацията в интернет, публикуван от Европейската комисия на 26 април 2018 г., който предлага серия от мерки за справяне с разпространението и въздействието на онлайн дезинформацията. Изразен е скептицизъм относно предложенията за справяне с проблема чрез политически мерки, чрез саморегулация на медиите или чрез държавна намеса в регулацията на медиите и интернет. Предложението на автора е за индивидуален подход за решаване на проблемите на отделния реципиент – читателя, зрителя, слушателя. Формулирани са три възможни решения за антиманипулативно поведение: целенасочено повишаване на информационно-библиографската грамотност на подрастващите, култивиране на дигитална библиографска интелигентност сред активните граждани и реабилитиране на функцията на библиотекаря като „филтър“.

Ключови думи: информационна грамотност, грамотност за новини, новинарска неграмотност, невярна информация, дезинформация, фалшиви новини, онлайн новини, антиманипулативно поведение, библиографска интелигентност, библиотеки, ИФЛА

Увод

Напрегнатият информационен ред на новините в интернет все повече доближава идеалните условия за информационен хаос – от едната страна са властови и лидерски мании, алчност, хитрост и злоупотреби с медии, а от другата страна са широката информационна неграмотност, дезориентацията от свирепата

скорост на мултитаскинг и загубата на ценностна гравитация. От 2016 г. до настоящата 2018 г. целият креативен ресурс на планетата е под влиянието на увеличаващия се потенциал на интернет да разпространява безадресна дезинформация и на манипулативната употреба на инфраструктурата на социалните медии. Едни търсят начини да се облагодетелстват, други – да противодействат.

Световни тенденции в грамотността за дигиталните новини

Докато държавни и наддържавни субекти се опитват да реагират с административно-правно противодействие на необуздаемата информационна безотговорност, Институтът за изследване на журналистиката на Reuters към университета в Оксфорд публикува ежегодния си доклад за дигиталните новини, в който фокусът е строго върху потребителя и върху неговата информационна неграмотност. Документът „Digital News Report 2018” [1] е изграден върху данните от изследване, проведено в периода февруари–март с онлайн въпросник сред 74 000 респонденти от 37 държави (в Европа, Северна и Южна Америка и Азиатско-Тихоокеанския регион). Целта на изследването е да анализира особеностите на потреблението на новини в епохата на дигиталните мрежи и технологии. Предмет на непосредствено внимание са невярната информация, дезинформацията и доверието в източниците, формиращо разнообразието от „диети за новини” на потребителите.

Наред с водещото заключение от този доклад – пониженото използване на социалните мрежи като източник на новини, вниманието ни е привлечено от други три аспекта – от постигнатата терминологична чистота относно клишетото „фалшиви новини” (англ. *fake news*), от дефинираното и проверено на терен понятие „новинарска грамотност” (англ. *news literacy*) и от първото включване на България в емпиричната група на този авторитетен доклад на Reuters Institute.

Насърчаващо е, че изследователите са предприели *пренастройване в употребяваните термини*. Ако извън Европа (САЩ, Русия) ключовият термин

продължава да е „фалшиви новини”, в европейските документи и изследвания той вече се избягва, за да бъдат върнати в оборот класическите термини „невярна информация” (англ. misinformation) и „дезинформация” (англ. disinformation). Ако през ноември 2017 г. Европейската комисия обяви началото на всеобщите действия като „борба с фалшивите новини”, пет месеца по-късно, на 26 април 2018 г. официалното съобщение за приетите мерки на Европейската комисията излезе с ключова фраза в заглавието „борба с дезинформацията, разпространявана онлайн” [2]. Корекцията в европейската лексика настъпи след одобряване на аргументите в експертен доклад от 12 март 2018 г., поръчан от ЕК, в който се настоява „фалшивите новини” да се наричат „дезинформация“, поради метафоричността, жаргонността и ефимерността на американско-производното нарицателно „fake news” [3]. Тази корекция трябва да се адмира по две причини. Първо, защото освобождаването от тясната тема за напълно измислените публикувани истории ще концентрира вниманието към по-неуловимата природа на онлайн дезинформацията и ще разоръжи политиците и другите властимащи в намеренията им да оперират с клишето „фейк нюз” за частни цели. И второ, защото според теорията на информацията, дезинформацията е по-опасна дори от липсата на информация, тъй като е по-малка от нула (носи отрицателен знак).

Следващият теоретичен принос на доклада на Reuters Institute е акцентът върху понятието „новинарска грамотност” или *грамотност за четене на дигитални новини* (с. 34-37). На нея е посветен още първият раздел от аналитичната част на доклада, тъй като, според авторите, именно тя е територията за обсъждане на потреблението на дезинформация, невярна информация и „фалшиви новини”. Под „новинарска грамотност” в доклада се разбира знанието за същността на публикацията в жанра „новина” – кой я прави, как се подбира и как се финансира. Грамотността за дигитални новини е проучена чрез три въпроса с един правилен отговор, които обхващат базови знания за технологията на новината. Чрез тези отговори, в допълнение с други части от цялото проучване, разкриващо нагласите и поведението спрямо онлайн новините, действително се открояват различията

между хората с високо и ниско ниво на новинарската грамотност. Общият маркер за лице с висока новинарска грамотност е разпознаване на журналистическата новина сред останалите съобщения, минимално потребление на новини от интернет търсачките и социалните мрежи и максимално доверие във вестниците с утвърден бранд и техните онлайн версии.

Още един теоретико-приложен принос се съдържа в раздела за *грамотността за „фалшивите новини“* (обозначени тук като „невярна информация“ и „дезинформация“). Любопитното е, че само тук България участва в глобалното сравнение на безпокойството на гражданите от този тип онлайн съобщения (с. 38-41). За целта на допитването са дефинирани шест типа онлайн съобщения: истории, в които фактите са изопачени с цел да се подредят високо в дневния ред; истории, създадени изцяло по комерсиални или политически поводи; лоша журналистика; употреба на термина „фейк нюз“ за дискредитиране на медиите; заглавия, които изглеждат като новина, а се оказват реклама; сатира. Разделът е интересен с различните пропорции между хората, обезпокоени от конкретните типове дезинформация в проучените шест страни. В този раздел обаче можем да открием и няколко *тревожни симптоми за ниска „новинарска грамотност“*.

Генералната тревога от този сегмент на изследването е, че грамотността за новините е лабилна във всички шест държави – безпокойството от напълно изфабрикуваните новинарски материали е обхванало и практики, които са частично легитимирани в журналистическата професия; същевременно във всички държави тълкуват като информационна опасност и по презумпция художествения жанр „сатира“. При сравнението на разбиранията за опасността на невярната информация България и Чехия съществено се отличават. Безпокойството на нашите съграждани от заглавия, които се оказват реклама, е далеч над средното за изследваната група.

Табл. 1. Национални вариации в грамотността за невярна информация

Типове невярна информация	Безпокойство от невярната информация по държави (в %)					
	България	САЩ	Великобритания	Австрия	Чехия	Норвегия
☒ Истории, в които фактите са изопачени	59	67	55	66	63	43
☒ Истории, създадени по комерсиален или политически повод	61	65	59	59	66	37
☒ Лоша журналистика	59	60	51	62	56	40
☒ Употреба на термина „фейк нюз“ за дискредитиране на медиите	53	48	44	56	41	34
☒ Заглавия, които изглеждат като новина, но са реклама	58	45	39	47	48	29
☒ Сатира	33	22	16	19	21	13

Източник: Reuters Institute Digital News Report 2018

Друг, будещ изненада факт, е, че гражданите се вълнуват все повече от опциите за блокиране на реклами. Докладът на Reuters показва, че „ad-blocking” културата през последната година нараства в световен мащаб. Вече 31% от потребителите на компютри използват софтуер за блокиране на реклами и все повече потребители на смартфони също блокират рекламите (10%). Различията по държави са значителни. Най-висок в света е процентът на читателите, които използват някакъв софтуер за блокиране на рекламата, в Гърция (42%). За бразилците използването на рекламни блокери се е увеличило с почти една трета. Германия (33%) и САЩ (27%) също отчитат голямо увеличение. След тях е България – използването на блокер за реклами е типично вече за 25% потребители. Във Великобритания само 21% от читателите използват рекламен блокер, което е относително нисък процент в сравнение с другите изследвани страни. Причините за увеличеното използване на инструменти за блокиране на онлайн реклами може да са две. Едната е смущението от неотдашните проблеми с

конфиденциалността в интернет в съчетание с по-високата информираност за тази технология (типично за САЩ и Германия). Втората причина е, че читателите вероятно са по-загрижени за проблемите, свързани с поверителността на личните им данни и с подозренията за комерсиални злоупотреби, отколкото за законните източници на финансиране на медиите и за достоверността на фактите в новинарските потоци (преобладаващо в България, Гърция и Бразилия).

Друг тревожен симптом за ниска новинарска грамотност е фактът, че при откриване на новина, потребителите не се пренасочват към търсене на истинността и автентичността ѝ в новинарския поток, а се скриват от публичността в личен чат или месинджър за обсъждането ѝ в тесен кръг. Тази практика е споделена на изследователите от младежите във възрастова група 20–29 години, които, намирайки информационен повод във Facebook или в Twitter, му правят скрийншот, изпращат го в чата и канят приятелите си за коментари, защото така се чувствали по-защитени.

Възгледите на хората за правителствената намеса по страни варират значително. Можем да определим като тревожна тенденцията в споделяне на тезата, че правителството трябва да направи повече, за да улесни разкриването на дезинформация онлайн – поддържана от 41% в САЩ, от 61% във Великобритания и Франция и от над 70% в Испания и Южна Корея.

В обобщение бихме могли да очертаем параметрите на *ниската грамотност за четене на дигитални новини* (фиг. 1). Общият маркер за лице с ниска новинарска грамотност е неразпознаване на журналистическата новина сред останалите съобщения, преобладаващо възприемане на новини от интернет търсачките и социалните онлайн мрежи, максимално доверие в приятелските коментари върху непроверена новина и недоверие в рекламните.

Фиг. 1. Параметри на ниската грамотност за четене на дигитални новини

Възможно е старите демокрации да разполагат с надеждни политически лостове за хигиенизиране на дигиталния новинарски поток. Но резюмираният доклад за дигиталните новини показва, че предизвикателството към експертите по дигитални екосистеми е да потърсят по-индивидуален подход за решаване на проблемите на обикновения реципиент – читателя, зрителя, слушателя, и за неговата информационно-психологическа сигурност.

Първо решение: Библиотекарят като екологичен филтър

Вниманието на стратегите по дигитални екосистеми може да бъде пренасочено върху ролята на *библиотекаря като „филтър“*, описана преди 83 години от Хосе Ортега-и-Гасет. Когато в речта си пред Международния конгрес на библиографите и библиотекарите през 1934 г. испанският философ акцентира върху бума в книгоиздаването, веднага предупреждава: „Днес се чете твърде много; благодарение на удобството, с което може да достигне до безбройните мисли, складирани в книгите, средният човек се е отучил да мисли самостоятелно или поне да размисля по прочетеното, което е единственият начин да го усвои истински. Голяма част от проблемите, които ни настигат днес, идват от това, че средните мозъци са натъпкани с идеи, които са приели от леност и които едва са полуразбрали и които поради това са лишени от всякакво въздействие.”[4]

Хосе Ортега-и-Гасет не би могъл да си представи експлозията на съдържание, създавано чрез дигиталното публикуване. Не би могъл да си представи инструментите на дигиталната революция, които преобразуваха библиотеките и им създадоха нови проблеми като съхраняване на цифрови данни, строежи на дигитални хранилища и репозиториуми, генерираха онлайн журналистика и наложиха научна комуникация с отворен достъп. Но той би могъл да си представи бъдещето на библиотекарите като информационни санитарии: „Библиотекарят на бъдещето би трябвало да управлява четивата на читателите; и в това нашето положение е противоположно на онова от 1800 г. [когато библиотекарят е трябвало да търси читатели]. При това разширение на професията му, аз си представям бъдещия библиотекар като филтър, поставен между човека и потока на книгите.” [...] „Вече има твърде много книги” и ако публикуването се ускори, „проблемът става наистина ужасяващ”[5]. Ако при повторния прочит на цитираните откъси заместим думата „книги” с думата „новини”, бихме установили колко съвременност има в отправеното послание.

Тук е възможно възражение, че в епохата на интернет филтрите станаха твърде много. Но философията на филтърната функция на библиотекаря днес няма да е съсредоточена върху ефекта на PR-а (разгласа на всяка новопоявяваща се

публикация), нито върху ефекта на айсберга (обслужване само с метаданни), а върху филтъра-референт, обслужващ с дестилирана и компресирана информация (вторично обработени и преценени ресурси), върху библиотекаря като „личен асистент“, върху библиотекаря като „интелектуален интерфейс“ между скоростта на информационните потоци и ограниченото време на потребителя.

Възможно е още едно възражение – че все още не разполагаме с подготвено поколение служители за „библиотеки 3.0“, извършващи благородната услуга „виртуално асистирание“ за потребители или създатели на съдържание [6], или дори че при „четвъртата индустриална революция“ (Индустрия 4.0) библиотекарите ще станат излишни. Но по-рано тази година именно световната библиотечна общност прояви най-бърз рефлекс и състави на 40 езика един удобен инструмент за милиардите консуматори на новини на планетата. На 2 февруари 2018 г. IFLA (Международната федерация на библиотечните асоциации) публикува образователна инфографика „Как да разпознаем фалшивата новина“ („How To Spot Fake News“). Представен във вид на алгоритъм, този инструмент обучава интернет читателя на осем прости стъпки: 1) Вижте източника. Освен статията, проучете сайта, целите му и информацията за контакт; 2) Четете целия текст. Заглавията често са подвеждащи. А как звучи цялата история? 3) Проучете автора. Установете съществува ли такава личност и какви са отзивите? 4) Източници? Проверете приложените връзки. Установете дали наистина подкрепят написаното; 5) Проверете датата. Повторното публикуване на стари новини не означава, че те съответстват на текущите събития; 6) Дали не е шега? Ако историята е необичайна, може да е сатира. Проучете автора и сайта, за да сте сигурни; 7) Предразсъдъци. Помислете дали преценката ви не е повлияна от пристрастия; 8) Експертна помощ. При съмнения попитайте библиотекар или проверете в друг сайт.[7] Представителите на IFLA обясняват лаконично, че публикуваната инфографика е устойчивият отговор на глобалната библиотечна общност на започналите през ноември 2017 г. консултации на Европейският съюз относно борбата с фалшивите онлайн новини.

Фиг. 2. Алгоритъм за разпознаване на фалшива новина (IFLA, 2018)

IFLA изрично подчерта, че в сблъсъка с дезинформационния хаос човечеството има един-единствен печеливш ход и това е *грамотно и критично население*. „Библиотеките имат дълъг и богат опит в разпространението на информационната грамотност и тясно си сътрудничат с всички други, за да популяризират медийната грамотност. Това са уменията, необходими за

разбирането и оценката на информацията – новинарски статии, научни списания, официални публикации, блогове, постинги, тиутове и всичко, което гражданите четат ежедневно. Без тези умения хората лесно могат да бъдат заблудени или просто да останат неинформирани.”[8] Факт е, че отскоро общественото въображение е завладяно от участието на социалните онлайн мрежи в разпространението на лъжи и в операции по масово дезориентиране и недоверие, обясняват от IFLA. Но това не означава, че проблемът е в Интернет и че отговорът трябва да бъде непременно с правителствени мерки, със самовъзпитаване на медиите (саморегулация) или с държавна намеса. Световната библиотечна общност продължава да стои зад тезата си, че решението е в индивидуалните информационни навици.

Ролята на библиотеките в глобалния поход срещу информационно-медийните девиации е отличена още през 2016 г. в научният доклад за Европейският парламент „Разпространение на медийна и информационна грамотност в библиотеките”[9]. В него се казва, че от векове библиотеките градят информационната грамотност на хората и днес успешно са адаптирали тази мисия към онлайн контекста. Доказано във времето е успешното справяне на тандема „UNESCO – IFLA” с всяко световно или регионално предизвикателство от информационно-медийен характер. Налице са и доказателства, че библиотечните програми по информационна и медийна грамотност правят гражданите уверени и опитни потребители в интернет. Изследването препоръчва по-силен акцент върху уникалния принос на библиотеките, предвид работата им извън официалните образователни институции, и включването им във всяка инициатива за поддържане на потребителска адекватност в информационната ера. Странно защо обаче в новата и амбициозна 21-странична рекапитулация на мерките на Европейската комисията за „Европейски подход за борба с дезинформацията, разпространявана онлайн” от 26 април 2018 г.[10], думата „библиотека” дори не фигурира.

Второ решение: Дигитална библиографска интелигентност

Грешката в днешните политики за стабилна дигитална екосистема е една – не се мисли ретроспективно, не се използват натрупаните през хилядолетията знания, а се действа по метода „проба – грешка”. Култивирането на грамотност за дигиталните новини може да вземе за ориентир ценностите, утвърдени от библиографите.

Градивен в това отношение е подходът, който предприе Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) с обновяването на методиката на PISA за 2018 г. [11] Като част от своята „глобална компетентност” 15-годишните ученици от целия свят ще трябва да покажат повишена информационно-библиографска грамотност, което ще означава, на първо място, „да използват и свързват множество източници на доказателства, да разпознават пристрастия и пропуски в информацията и да управляват противоречащи си аргументи“ и, на второ място, „да разпознават гледните точки на другите хора и факторите, които биха могли да повлияят върху достъпа им до информация”. [12] Стъпка в подсилването на информационната грамотност за стабилно пребиваване на учениците в онлайн медийна среда ще бъде въвеждането на когнитивен тест за имунитет срещу фалшивите новини.

Вместо да се negliжира съпричастността към борбата с „фалшивите новини” на световната библиотечно-библиографска общност, олицетворявана от IFLA, в центъра на търсенията може да се постави едно масово повишаване на „дигиталната библиографска интелигентност” [13]. Понятието „интелигентност” се налага за пръв път през XIV век чрез латинската дума „intelligentia” и е означавало „завършен ум” – схватлив и способен на разбиране, на осмисляне и на познание. Сега това понятие очаква да получи технологична реабилитация. Библиографската интелигентност – способността за търсене, оценяване и организиране на съдържание е фундаментална за човешката интелигентност. Дори да установим след време, че потребителите пред компютъра или смартфона са развили драстично различни рецептивни стратегии, културата на търсенето, способността да оценяваме и селектираме информация и образци, знания и модели

за нашето познавателно, емоционално и социално поведение е неотменна предпоставка за организиран ум.

С тази идея можем да предложим преосмисляне на схемата за дигитална интелигентност, разпространена още през 2016 г. чрез Световния икономически форум [14].

Фиг. 3. Центроположеност на библиографската интелигентност в матрицата на дигиталните компетентности [15]

В една перспектива на цивилизационна загриженост за повишаването на дигиталните умения и компетентности на гражданите ще предефинираме класическата библиографска грамотност не просто като качествен параметър, а като център на матрицата на уменията и компетентностите в дигиталната ера. Ще онагледим тази идея с вграждане на символа на библиографията – „ключът към знанието”, в центъра на матрицата (фиг. 3).

Пасивният читател-консуматор е носител на деформирана интелигентност – той помни огромно количество разнообразни сведения, но от актуално естество, мисли плоско, повърхностно, шаблонно, доволства в своята „тъповата разсъдителност” (Платон) и не изпитва потребност от „излишни въпроси”. Библиографски грамотните личности са виртуози в задаването на въпроси относно източниците на новите данни. Дефакто, генератор на питането, на целенасоченото търсене е библиографската интелигентност. Задаването на многопосочни въпроси, типично за скрупулезното библиографско четене, е първият ключ на мъдростта, по определението на Пиер Абелар в неговите „препоръки при четене“ („La sic et pop“, 1122 г.). Това метаумение изисква особено волево усилие за отскубване от блаженото състояние на всезнание и за търсенето на истината. Библиографски интелигентният владее и *антиманипулативния метод на ре-информацията* – за разшифроване и възстановяване на изкривеното и премълчаното, чрез същите нови технологии, които правят възможна дезинформацията. Отделен въпрос е колко време ще отнеме това и кой междуременно ще разиграе картите в своя полза. Библиографски интелигентният, обаче, е способен на търпение – умее да изчаква, да не настоява за незабавен отговор. Библиографският интелект винаги е участвал в читателския механизъм за самозащита срещу фалшивата „нулева ентропия” от неструктурираната информация и срещу дезинформацията.[16]

Заклучение

Безспорно неотложни са усилията да се даде релевантен отговор на глобалните заплахи в полето на дигиталните новини, защото действително станаха катализатор на описаната в науката „екстремна информационна ситуация” – крайна степен на противоречие на индивида със себе си или с нещо извън него. Но проблемът не е в Интернет и противодействието на невярната информация и дезинформацията в онлайн средата не може да успее чрез „разписване” на поредните наднационални документи, чрез политически мерки, саморегулация на медиите или чрез държавна намеса (примерно на Госкомнадзор, както го регламентира новоприетият закон срещу фалшивите новини в Русия). Като се имат предвид трансграничните и нематериалните параметри на дезинформацията, както и факта, че дезинформацията атакува гражданите и офлайн, идеите за противодействието ѝ чрез локалния инструментариум на европейската дигитална политика са утопични. Глобално противодействие на информационното замърсяване би успяло само с *индивидуален антиманипулативен подход* за отделния реципиент – читателя, зрителя, слушателя.

Вниманието може да бъде съсредоточено върху целенасочено и масово повишаване на информационно-библиографската грамотност на подрастващите, върху култивиране на дигитална библиографска интелигентност сред активните граждани или върху реабилитиране на функцията на библиотекаря като партньор и „филтър“ в информационната екосистема.

Лесен и евтин инструмент за ежедневна информационна хигиена е и бавното четене, съсредоточено върху онези източници, които личните асистенти – „виртуалните библиотекари”, биха могли да филтрират и стерилизират по персонална заявка. Този подход би помогнал на подрастващите да станат господари на технологията, вместо да бъдат овладени от нея. Има достатъчно здрав разум в позицията на професора по средновековна история Лин Уайт-младши, че „технологията отваря врати, но никого не застава да минава през тях“.

Бележки:

- [¹] Digital News Report 2018. By Nic Newman with Richard Fletcher, Antonis Kalogeropoulos, David A. L. Levy and Rasmus Kleis Nielsen. Oxford, UK: Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, 2018. 143 p. Available from: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/digital-news-report-2018.pdf>
- [²] COM(2018) 236 final. Европейски подход за борба с дезинформацията, разпространявана онлайн. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Брюксел, 26.4.2018. Available from: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/BG/COM-2018-236-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>
- [³] European Union. A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation. European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 30.04.2018. 40 p. DOI: 10.2759/739290. Available from: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>
- [⁴] Ortega y Gasset, José. Misión del bibliotecario. In: Revista de Occidente, Т. 48, 1935, №143, p. 161. Бълг. прев.: Ортега-и-Гасет, Хосе. Мисията на библиотекарят. Прев. Н. Николаев. София: Бълг. библиогр. инст., 1948, с. 21.
- [⁵] Ortega y Gasset, José. Misión del bibliotecario. In: Revista de Occidente, Т. 48, 1935, №143, p. 159. Бълг. прев.: Ортега-и-Гасет, Хосе. Мисията на библиотекарят. Прев. Н. Николаев. София: Бълг. библиогр. инст., 1948, с. 21.
- [⁶] Харизанова, Оля. Библиотеките и мрежовото общество: ефекти и трансформации. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010, с. 253.
- [⁷] IFLA. How To Spot Fake News. Прев. на бълг. ез. Н. Янкова, Р. Георгиева. Last update 17.07.2018. Available from: <https://www.ifla.org/publications/node/11174>
- [⁸] IFLA Response: EU Consultation on Fake News. 02.02.2018. Available from: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/documents/ifla_response_to_eu_consultation_on_fake_news_final.pdf
- [⁹] Huysmans, Frank. Research for Cult Committee – Promoting Media and Information Literacy in Libraries: In-Depth Analysis. Brussels, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, 2016. 20 p. DOI: 10.2861/792404. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/573454/IPOL_IDA\(2017\)573454_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/573454/IPOL_IDA(2017)573454_EN.pdf)
- [¹⁰] COM(2018) 236 final. Европейски подход за борба с дезинформацията, разпространявана онлайн. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Брюксел, 26.4.2018. Available from: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/BG/COM-2018-236-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>
- [¹¹] OECD. Preparing our Youth for an Inclusive and Sustainable World: The OECD PISA Global Competence Framework. Paris: OECD, Directorate for Education and Skills, 2018. 63 p. Available from: <http://www.oecd.org/pisa/Handbook-PISA-2018-Global-Competence.pdf>

- [¹²] Bayer, Casey. PISA 2018 Test to Include Global Competency Assessment. In: Harvard Graduate School of Education, 12.12.2017. Available from: <https://www.gse.harvard.edu/news/17/12/pisa-2018-test-include-global-competency-assessment>
- [¹³] Tsvetkova, Milena. Цифрова и библиографическа интелигентност: Точки пресечения и взаимозависимости (Digital and Bibliographic Intelligence: Intersection Points and Interdependencies). European Research. IV International scientific conference. Penza, 2016, pp. 88-96. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3221864>
- [¹⁴] Park, Yuhyun. 8 digital skills we must teach our children. In: World Economic Forum, 13.06.2016. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-digital-skills-we-must-teach-our-children>
- [¹⁵] Tsvetkova, Milena. Цифрова и библиографическа интелигентност: Точки пресечения и взаимозависимости (Digital and Bibliographic Intelligence: Intersection Points and Interdependencies). In: European Research. IV International scientific conference. Penza, 2016, pp. 88-96. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3221864>
- [¹⁶] Цветкова, Милена. Четенето – антиманипулативен филтър: Индивидуалност и аудиовизуална манипулация: Дисертационен труд за присъждане на образ. и науч. степен „доктор”. Рец. Иван Стефанов, Христо Бонев. София, 1999, с. 122-123.

Библиография:

- Харизанова, Оля. Библиотеките и мрежовото общество: ефекти и трансформации. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2010. 288 с.
- Цветкова, Милена. Четенето – антиманипулативен филтър: Индивидуалност и аудиовизуална манипулация: Дисертационен труд за присъждане на образ. и науч. степен „доктор”. Рец. Иван Стефанов, Христо Бонев. София, 1999. 269 с.
- Bayer, Casey. PISA 2018 Test to Include Global Competency Assessment. In: Harvard Graduate School of Education, 12.12.2017. Available from: <https://www.gse.harvard.edu/news/17/12/pisa-2018-test-include-global-competency-assessment>
- COM(2018) 236 final. Европейски подход за борба с дезинформацията, разпространявана онлайн. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Брюксел, 26.4.2018. Available from: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/BG/COM-2018-236-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>
- Digital News Report 2018. By Nic Newman with Richard Fletcher, Antonis Kalogeropoulos, David A. L. Levy and Rasmus Kleis Nielsen. Oxford, UK: Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, 2018. 143 p. Available from: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/digital-news-report-2018.pdf>
- European Union. A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation. European Commission,

- Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 30.04.2018. 40 p. DOI: 10.2759/739290. Available from: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-1e8-beid-01aa75ed71a1>
- Huysmans, Frank. Research for Cult Committee – Promoting Media and Information Literacy in Libraries: In-Depth Analysis. Brussels, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, 2016. 20 p. DOI: 10.2861/792404. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/573454/IPOL_IDA\(2017\)573454_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/573454/IPOL_IDA(2017)573454_EN.pdf)
- IFLA Response: EU Consultation on Fake News. 02.02.2018. Available from: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/documents/ifla_response_to_eu_consultation_on_fake_news_final.pdf
- IFLA. How To Spot Fake News. Прев. на бълг. ез. Н. Янкова, Р. Георгиева. Last update 17.07.2018. Available from: <https://www.ifla.org/publications/node/11174>
- OECD. Preparing our Youth for an Inclusive and Sustainable World: The OECD PISA Global Competence Framework. Paris: OECD, Directorate for Education and Skills, 2018. 63 p. Available from: <http://www.oecd.org/pisa/Handbook-PISA-2018-Global-Competence.pdf>
- Ortega y Gasset, José. Misión del bibliotecario. In: Revista de Occidente, T. 48, 1935, №143, pp. 121-162. Бълг. прев.: Ортега-и-Гасет, Хосе. Мисията на библиотекаря. Прев. Н. Николаев. София: Бълг. библиогр. инст., 1948. 24 с.
- Park, Yuhyun. 8 digital skills we must teach our children. In: World Economic Forum, 13.06.2016. Available from: <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-digital-skills-we-must-teach-our-children>
- Tsvetkova, Milena. Цифровая и библиографическая интеллигентность: Точки пересечения и взаимозависимости (Digital and Bibliographic Intelligence: Intersection Points and Interdependencies). European Research. IV International scientific conference. Penza, 2016, pp. 88-96. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3221864>